

УДК 343.8

Т. В. КАМ'ЯНЕЦЬ,*здобувач**Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого***РЕЖИМ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ**

Розглянуто проблемні питання, пов'язані з тлумаченням режиму покарання у виді обмеження волі та реалізації його окремих елементів. Запропоновано шляхи вирішення виявлених проблем.

Вивчення питань режиму реалізації покарання у виді обмеження волі є одним з аспектів загальної правової проблеми виконання-відбування покарання, особлива потреба у дослідженні якого відчувається за умов проведення реформи кримінально-виконавчого законодавства, набуття чинності Кримінально-виконавчим кодексом України і розроблення підзаконних нормативних актів, що повинні ґрунтуватись на запровадженні низки покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, і необхідності вироблення дієвого механізму їх реалізації.

Поняття «режим» використовується як у повсякденному житті, побуті (режим новонародженої дитини, режим підготовки пілота, режим лікування хворого тощо), так і в технічних (режим роботи апарата), філософських, економічних (режим праці, економії тощо) та інших науках. Етимологічно «режим» походить від французького «*regim*» та латинського «*regimen*», що означає управління, а тлумачиться цей термін у декількох значеннях: державний лад, спосіб правління; точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку; система заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети [1, с. 1021]. Аналогічне визначення цього поняття надають й інші тлумачні словники [2, с. 888].

Термін «режим» доволі часто зустрічається в таких юридичних науках, як теорія держави та права, цивільне, трудове, земельне, кримінально-виконавче право тощо. Але в юридичній літературі зміст цього поняття вченими сприймається неоднозначно. В одних роботах під режимом розуміють законність [3, с. 125], в інших – порядок [4, с. 5]; соціальний режим певного об'єкта чи виду діяльності, закріплені правовими нормами та забезпечений сукупністю юридичних засобів [5, с. 258–259]; сукупність вимог, виражених у правових нормах [6, с. 41]; сукупність певних прийомів та методів здійснення [3, с. 12] тощо.

Слід зазначити, що питання режиму виконання-відбування покарань є одним із центральних інститутів кримінально-виконавчого права, який отримав достатньо широку регламентацію в працях науковців ще за радянських часів, та й дотепер знаходить своє втілення у роботах українських авторів, які провадять дослідження в царині кримінально-виконавчого права. Дослідженням цієї категорії займалися такі вчені, як А. І. Васильєв, А. П. Гель, О. Г. Колб, О. В. Масліхін, О. О. Наташев, І. С. Ной, С. В. Познишев, О. Л. Ременсон, А. Х. Степанюк, В. М. Трубніков, Б. С. Утевський, В. О. Фефелов, І. С. Яковець тощо. І хоча в деяких роботах зазначається, що категорія режиму функціонує і у виконанні інших покарань, а не тільки позбавленні волі, однак більшість авторів доктрини кримінально-виконавчого права зосереджують свою увагу на дослідженні категорії режиму при відбуванні покарання саме у виді позбавлення волі.

У зв'язку з новітніми реаліями реформування кримінально-виконавчого законодавства нагальною потребою є розроблення категорії режиму і стосовно виконання покарання у виді обмеження волі. Таким чином, **метою** даної статті є теоретичне дослідження поняття «режим», його змісту, і основних засобів забезпечення обмеження волі.

У літературі з кримінально-виконавчого права існує декілька тенденцій у галузі визначення режиму відбування покарання. Ті автори, які виходять із того, що режим є засобом досягнення мети покарання – кари, розуміють режим як «закріплену в кримінально-виконавчому законодавстві сукупність правил поведінки і заходів, що здійснюються органами, виконуючими покарання, і необхідні для реалізації кари і досягнення мети покарання» [7, с. 4]; визначають його як комплекс вимог, що виражають сутність, зміст кримінального покарання і встановлюють кількісний і якісний аспекти карального впливу на засуджених [8, с. 15]; вважають,

що режим є сутністю і змістом покарання, виражає його кару [9, с. 5; 10, с. 20; 11, с. 17].

Деякі автори вбачають у режимі як елементи покарання, так і елементи виправно-трудового впливу [9, с. 5, 6; 12; 13, с. 21; 14, с. 68; 15, с. 178]. Існує точка зору про те, що режим як вираження кари є порядком утримання засуджених, за допомогою якого реалізуються специфічні правообмежувачі умови їх життєдіяльності [16, с. 10].

Інші розглядають режим як урегульований нормами виправно-трудового права порядок виконання покарання, порядок відбування покарання, правопорядок у місцях позбавлення волі, основоположний засіб, що визначає порядок і умови реалізації всіх інших впливів на засуджених [17, с. 74].

Натомість ті автори, які підтримують погляд на покарання як засіб виправлення та виховання засуджених, зазначають, що режим – це діяльність виправно-трудової установи щодо ізоляції засудженого і нагляду за ним, здійснення обмежень, пов'язаних із обмеженням волі, виконання засудженими їх обов'язків і здійснення ними прав, створення умов для успішного використання інших засобів виправно-трудового впливу, що гарантується системою заходів стягнення та заохочення; визначають режим як правопорядок виконання покарання, пов'язаного із виправно-трудоим впливом, що забезпечує виправлення і перевиховання засуджених, вирішення завдань спеціального та загального запобігання [18, с. 27]. Існує і така точка зору, згідно з якою у режимі проявляється кара лише тоді, коли це впливає із самого кримінального закону, а в інших випадках у режимі виражається не кара, а примусова сторона покарання [19, с. 65].

З огляду на таке різноманіття думок важко визначити саму сутність і зміст режиму відбування покарання, адже режим можна розглядати з різних позицій, тому що режим як засіб використовується з різною метою. Проте теорія вітчизняної юриспруденції визначає правовий режим як відносно сталий взаємозв'язок певного соціального об'єкта (явища, процесу, підсистеми) з іншими об'єктами, що забезпечує досягнення певних цілей. Тому, якщо виходити з того, що режим є взаємозв'язком кари і двоєдиного процесу відбування-виконання покарання, слід визнати пріоритетною точку зору тих науковців, котрі розглядають режим як сукупність правил поведінки засуджених з одного боку – відбування покарання засудженими, а з іншого – виконання покарання адміністрацією

установ [20, с. 56]. Це дозволяє під режимом розуміти «врегульований нормами кримінально-виконавчого права порядок виконання та відбування покарання» [21, с. 63].

Подібне до наведеного розуміння режиму дозволило тлумачити режим як засновані на законі правила поведінки та обмежень засуджених, а також вимог до працівників установ виконання покарання з організації покарання і підтримки порядку для нормальної діяльності по виправленню і перевихованню засуджених [22, с. 77–78].

Щодо законодавчого визначення поняття «режим» стосовно такого виду покарання як обмеження волі, то, на жаль, у нині діючому Кримінально-виконавчому кодексі України воно відсутнє, хоча глава 16 названого Кодексу, що присвячена регулюванню режиму в колоніях (ст. 108) визначає, що режим – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених. Приблизно подібну норму містить і ст. 82 Кримінально-виконавчого кодексу Російської Федерації, однак теж стосовно позбавлення волі у виправних установах.

На жаль, як у представників доктрини кримінально-виконавчого права, так і в нормативних аспектах з указаних питань термін «режим» відносять лише до відбування одного покарання – позбавлення волі. Очевидно, що з огляду на відмінність покарання у виді обмеження волі від інших покарань, його строковість, реалізацію у кримінально-виконавчих установах відкритого типу, проголошену в законі відсутність ізоляції засуджених і одночасному нагляду за ними при відбуванні цього покарання, особливий статус осіб, засуджених до обмеження волі, категорію режиму слід було б пристосувати і поширити в тому числі і на виконання-відбування вказаного покарання. У цьому контексті слід відзначити, що слід розробити таке загальне поняття режиму, яке б охоплювало своїм змістом і режим реалізації покарання у виді обмеження волі.

Тому, як видається, відповідно до теоретичних розробок кримінально-виконавчого права загальним поняттям режиму може бути

нормативно визначений порядок і умови виконання і відбування покарання.

На відміну від виробленого в минулому доктриною виправно-трудового права поняття режиму, яке включає усю систему примусових засобів, що застосовуються до засуджених, тобто сукупності застосовуваних до засуджених правообмежень, Європейські пенітенціарні правила вкладають у поняття режиму інший зміст. Наприклад, ст. 65 цього нормативного акта вказує на те, що режим повинен використовуватись для забезпечення умов життя, що не обмежують людську гідність і відповідають нормам, прийнятим у суспільстві, звести до мінімуму розбіжності між життям на волі і при ув'язненні, підтримувати і укріплювати зв'язки з родичами і громадськістю, надавати можливості для розвитку навичок і здібностей, що допоможуть засудженим включитись у життя суспільства після звільнення. Тому, відповідно до ст. 66 Європейських пенітенціарних правил змістом режиму повинні бути: духовна підтримка, допомога, можливості для відповідної праці, навчання, розвитку соціальних навичок; засоби, що забезпечували б таку діяльність, яка б сприяла розширенню контактів із зовнішнім світом, надавала б можливості для соціальної реабілітації після звільнення; процедури розроблення індивідуальних програм виправлення

і навчання; систему контактів засудженого і персоналу для позитивних відносин з метою реалізації режимів і програм виправлення. Таким чином, міжнародні акти під режимом розуміють устрій життя засуджених, що не є квінтесенцією покарання. Режим в установах виконання покарання відповідно до міжнародних актів означає такий порядок утримання засуджених, за яким утримання засуджених відповідає умовам життя на волі.

Тому перспективним слід вважати розвиток законодавчого закріплення такого змісту поняття режиму в установах відбування покарання, який би вмщав у себе правове регулювання укладу життя засуджених в місцях відбування покарання, відповідав би реалізації мети покарання і каральних елементів, прямо встановлених у Кримінальному кодексі України для кожного конкретного виду покарання, в тому числі обмеження волі, став би вираженням реалізації прав засуджених і правообмежень, яких повинні зазнати засуджені до відповідного покарання в умовах життя в установах відбування покарання, регламентував би інші аспекти життя засуджених, встановлені провідними міжнародними актами у сфері поведінки з особами, що відбувають покарання.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
2. Новий словник української мови : Т. 3. Обероб / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : Аконіт, 2000. – 927 с.
3. Самошенко И. С. Охрана режима законности Советским государством / И. С. Самошенко. – М. : Госюриздат, 1960. – 196 с.
4. Резвых В. Д. Взаимодействие в процессе административно-правового режима социалистического хозяйствования / В. Д. Резвых, И. А. Скляров. – Горький : ГВШ МВД СССР, 1977. – 122 с.
5. Проблемы теории государства и права : учебник / под ред. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1987. – 448 с.
6. Ерофеев Б. В. Правовой режим земель городов / Б. В. Ерофеев. – М. : Юрид. лит., 1976. – 200 с.
7. Словарь иностранных слов / под ред. Ф. М. Петрова и др. – 16-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1988. – 608 с.
8. Степанюк А. Х. Режим відбування позбавлення волі в установах виконання покарань : конспект лекцій / А. Х. Степанюк, В. М. Трубніков. – Х. : Укр. юрид. акад., 1994. – 60 с.
9. Зубков А. И. Строго регламентированный внутренний распорядок ИТУ и его реализация / А. И. Зубков, Н. К. Дорофеев. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1972. – 202 с.
10. Васильев А. И. Средства обеспечения режима в исправительно-трудовых учреждениях : лекция / А. И. Васильев, А. В. Маслихин, В. А. Фелелов. – Рязань : Рязанск. высш. шк., 1984. – 45 с.
11. Ткачевский Ю. М. Восстановление социальной справедливости – цель уголовного наказания и уголовно-исполнительный кодекс РФ / Ю. М. Ткачевский // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 1998. – № 6. – С. 20–24.
12. Беляев А. А. О правовом положении осужденных / А. А. Беляев // Проблемы развития Советского исправительно-трудового законодательства / под ред. В. А. Познанского. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1961. – С. 109–111.
13. Васильев А. И. Режим в исправительно-трудовых учреждениях / А. И. Васильев, Л. С. Саблина. – М. : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. – 64 с.
14. Бушуев И. А. Новое в исправительно-трудовом законодательстве / И. А. Бушуев. – М. : Юрид. лит., 1970. – 76 с.

15. Ярыш А. А. Понятие и содержание режима / А. А. Ярыш // Вопросы уголовной ответственности, исправления и перевоспитания осужденных : сб. науч. тр. адъюнктов и соискателей. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1985. – С. 68–71.

16. Советское исправительно-трудовое право / под общ. ред. Б. С. Утевского. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – 196 с.

17. Константинов И. Г. Методологические подходы к обоснованию принципов удовлетворения потребностей в сфере труда и быта осужденных / И. Г. Константинов // Проблемы трудовой занятости и трудового воспитания осужденных. – 1981. – № 57. – С. 10–11.

18. Радько Т. Н. Режим исполнения наказания как особый вид охранительных правоотношений / Т. Н. Радько // Актуальные проблемы укрепления режима отбывания наказания и профилактики правонарушений в исправительно-трудовых учреждениях : материалы Всесоюз. науч. -практ. конф. (г. Волгоград, 30 ноября–1 декабря 1978 г.). – Рязань, 1979. – С. 74–75.

19. Сперанский И. А. Советское исправительно-трудовое право : учеб. пособие по спецкурсу / И. А. Сперанский, О. Ф. Шишов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1965. – 93 с.

20. Ной И. С. О пределах кары в лишении свободы / И. С. Ной // Проблемы развития Советского исправительно-трудового законодательства / под ред. В. А. Познанского. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1961. – С. 65–66.

21. Стручков Н. А. Режим лишения свободы и его характеристика, признаки / Н. А. Стручков // Актуальные проблемы укрепления режима отбывания наказания и профилактики правонарушений в исправительно-трудовых учреждениях : материалы Всесоюз. науч. -практ. конф. (г. Волгоград, 30 ноября–1 декабря 1978 г.). – Рязань, 1979. – С. 56–57.

22. Семаков Г. С. Кримінально-виконавче право України : курс лекцій / Г. С. Семаков, А. П. Гель. – К. : МАУП, 2000. – 196 с.

Надійшла до редколегії 15.10.2010

КАМЯНЕЦ Т. РЕЖИМ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ В ВИДЕ ОГРАНИЧЕНИЯ СВОБОДЫ

Рассмотрены проблемные вопросы, связанные с толкованием режима наказания в виде ограничения свободы и реализации его отдельных элементов. Предложены пути решения выявленных проблем.

KAMYANETS T. THE REGIME OF EXECUTION OF PUNISHMENT OF RESTRICTION OF FREEDOM

Problematic issues regarding the interpretation of the regime of punishment of restriction of freedom and the realization of its individual elements is considered. The ways of solving the revealed problems are offered.